

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ПСИХОЛОГІЇ, ІСТОРІЇ ТА СОЦІОЛОГІЇ
КАФЕДРА ПСИХОЛОГІЇ**

Когнітивні предиктори цінності життя сучасної людини

Кваліфікаційна робота (проект)

на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

Виконала: здобувачка 2 курсу 231Мз групи
Спеціальності 053 Психологія
Освітньо-професійної програми «Психологія»
Наталія КАТАМАЙ

Керівник:
кандидатка психологічних наук, викладачка
Інна ЧИНЬОНА

Рецензент:
кандидатка психологічних наук, старший дослідник,
докторант Інституту соціальної та політичної психології
НАПН України, доцент факультету
бакалаврських студій ПУ «Київська школа економіки»
Марина ДВОРНИК

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ, КОНЦЕПЦІЇ РОЗВИТКУ КОГНІТИВНОЇ ПСИХОЛОГІЇ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТИРІВ ОСОБИСТОСТІ.....	7
1.1 Сучасні концепції когнітивної психології.....	7
1.2 Характеристика когнітивних предикторів та їхній вплив на формування ціннісних орієнтирів особистості.....	16
1.3 Класифікації життєвих цінностей, визначення предикторів, які можуть призвести до їх переосмислення.....	18
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ КОГНІТИВНИХ ПРЕДИКТОРІВ НА ЖИТТЄВІ ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ	23
2.1 Характеристика вибірки та опис методик емпіричного дослідження.....	23
2.2 Аналіз та інтерпретація результатів дослідження впливу когнітивних предикторів на цінності життя сучасної людини.....	25
2.3 Узагальнення та статистичний аналіз результатів емпіричного дослідження	30
ВИСНОВКИ.....	39
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	42

ВСТУП

Актуальність дослідження. Когнітивна психологія, як окрема складова психологічної науки суттєво виокремилась в середині 20-го століття. Вона є досить новою та цікавою у вивченні. Психіка людини та всі процеси, що в ній відбуваються – це певні когнітивні реакції, які є не лише зовнішніми, а і внутрішніми, такими як увага та сам процес відбору нею інформації, це запровадження особистістю власних когнітивних стратегій, свідомість і самосвідомість. Людська когнітивна система головним чином розглядається, як аналог комп'ютера, а людський мозок, як засіб переробки інформації.

Однією із складових у когнітивній психології є вивчення когнітивних предикторів та їхнього впливу на цінності життя людини. Когнітивні предиктори цінності життя – це психологічні фактори, такі, які впливають на сприйняття та оцінку життя людини. До предикторів можна віднести рівень оптимізму, задоволеність життям, самооцінку, внутрішню мотивацію та віру в себе. Ми живемо в часи, коли частина України перебуває в окупації, багато українців втратили свої сім'ї, житло, майно, виїхали за межі держави чи вимушено залишили місця свого проживання, цінності життя суттєво змінились, зокрема і під впливом певних когнітивних предикторів.

Узагальнюючи наукову літературу слід зазначити, однією із найвагоміших теорій в теперішній когнітивній психології є теорія Жана Піаже, яка описує процеси поетапного розвитку мислення у дітей від самого народження та до досягнення ними юнацького віку. Він одним із перших, спостерігаючи за дітьми, зробив висновок, що ключ до пізнання криється в процесі спостережень за розвитком дитячого розуму. Саме в дитячо-юнацькому віці і максимально працюють когнітивні сприйняття людини і формують свої ментальні схеми, зокрема і усвідомлення своїх

життєвих ціннісних орієнтирів. Пізніше ці цінності можуть видозмінюватись, але основа їх все одно залишиться. Слід розуміти, що зміни в життєвих ціннісних орієнтаціях можуть відбутись при отриманні психікою досить вагомої і суперечливої інформації, де будуть максимально задіяні когнітивні предиктори.

Людина формується на основі своїх спостережень за навколишнім, формується її характер, здібності, вона має здатність планувати, ставити перед собою певні задачі та знаходити шляхи їх вирішення. Це все відбувається як свідомо так і несвідомо за допомогою когнітивної системи. А в часи війни «планування» як таке втрачає в деякій мірі сенс. Суперечливі думки стосовно майбутнього, невизначеність, втрати як майна так і близьких людей може завести психіку в «глухий кут», спричинити так званий «когнітивний дисонанс». Щоб не допустити до цього є дуже важливим на сьогодні вивчати реакцію мозку на нові когнітивні відчуття і знаходити шляхи трансформації негативних сприйнятів у адекватні реакції психіки.

Цікавою в когнітивній психології є і теорія особистісних конструкторів, яку пропонував американський психолог Джордж Келлі. Теорія Келлі говорить, що кожна людина є дослідником в міру отримання нею власного досвіду. Вона прагне організувати та прогнозувати події власного життя, постійно придумуючи при цьому свої гіпотези, шляхи їх досягнення, має свої власні погляди та займається пошуком істини, а на думку американського психолога Джерома Брунера, в різних культурах можуть відрізнятися аналіз та інтерпретації результатів сприйняття. Культура має вплив на вибір ознак сприйняття. Також його дослідження показують, що культура впливає і на пам'ять людини. Зокрема, пам'ять краще у носіїв культури з розвиненою усною традицією. Саме в українців і є на досить високому рівні розвинена усна традиція і пам'ять є одним з

найвагоміших когнітивних предикторів, який впливає на визначення власних цінностей людини.

Сприйняття, пам'ять, мова, свідомість – це процеси, що постійно між собою взаємодіють і є основою когнітивної системи. А контролює та стимулює цю систему людський мозок. Саме тому ці когнітивні процеси потрібно постійно вивчати і удосконалювати методи їх вивчення. Адже від того, як людина сприймає зовнішній світ залежить її майбутнє. Також всі когнітивні процеси є досить гнучкими і під різними впливами можуть подавати одну і ту ж інформацію до мозку в різних інтерпретаціях, змінюючи думку людини, впливаючи на людський інтелект.

Тема вивчення життєвих цінностей та їхніх формувань на основі когнітивних відчуттів під час війни є унікальною в Україні. Чим довше українські території перебувають в стані воєнного конфлікту, тим більше вчених вдаються до вивчення проблематики когнітивних предикторів.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Кваліфікаційну роботу виконано у межах науково-дослідної теми кафедри психології «Особистісні та ситуаційні ресурси особистості в умовах життєвої та суспільної кризи» (державний реєстраційний номер 0119U103458).

Мета дослідження: вивчення когнітивних предикторів, які впливають на цінності життя.

Завдання дослідження:

- 1) Відповідно до концептуальних підходів когнітивної психології визначитися з методами проведення емпіричного дослідження.
- 2) Проаналізувати ступені впливу різних когнітивних предикторів на свідомість людини.
- 3) Дослідити вплив когнітивних предикторів на формування ціннісних орієнтацій у людей, які з початку воєнної агресії росії

проживали на території, де не велися активні бойові дії та внутрішньо переміщених осіб (ВПО) з зони бойових дій.

4) Описати результати досліджень.

Об'єкт дослідження: процес когнітивного сприйняття подій та інтерпретація їх в життєві цінності.

Предмет дослідження : життєві цінності сучасного суспільства.

Методи дослідження:

- Методика «Шкала задоволеності життям» Е. Дінера («Satisfaction With Life Scale», SWLS);
- Когнітивна концепція базових переконань за шкалою Янов-Бульман WAS;
- «Морфологічний тест життєвих цінностей» (В.Ф. Сопов, Л.В. Карпушина).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в обставинах впливу когнітивних предикторів на свідомість людей, зміну їхнього світогляду по відношенні до життєвих цінностей в умовах воєнного конфлікту.

Апробація та публікації результатів дослідження. Результати дослідження розглянуто та затверджено на засіданні кафедри психології (протокол № 6 від 14.11.2024 року) та оприлюднено у статті «Дослідження впливу воєнної агресії з боку росії на цінності життя українців» у електронному альманасу «Магістерські студії» (Випуск XXIV).

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається з вступу, 2–х розділів, висновків, списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ, КОНЦЕПЦІЇ РОЗВИТКУ КОГНІТИВНОЇ ПСИХОЛОГІЇ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТИРІВ ОСОБИСТОСТІ

1.1 Сучасні концепції когнітивної психології

За визначеннями з різних джерел:

Когнітивна психологія – це галузь психології, яка займається вивченням психічних процесів, таких як сприйняття, мислення, пам'ять, мовлення, увага та рішення. Основною метою когнітивної психології є сприйняття, обробка, розуміння та інтерпретація інформації, отриманої з оточуючого світу [4].

Когнітивна психологія – це психологія пізнання або психологія пізнавальних процесів, де об'єктом є знання та власний життєвий досвід людини, а предметом процес отримання, усвідомлення, збереження, та вміння застосовувати людиною знання [8 с.47].

Когнітивна психологія, як наука вивчає:

- сенсорні процеси (відчуття) – чуттєве відображення властивостей предмета та явища;
- перцептивні процеси (сприйняття) – психічні процеси відображення предмета чи явища в мозку людини;
- атенційні процеси (увага) – зосередженість і спрямованість на певних об'єктах;
- мнемічну систему (пам'ять) – здатність накопичення, зберігання, закріплення на відтворення отриманої інформації;
- мисленеві процеси (мислення) – вміння опосередковано й узагальнено відображати предмети та явища об'єктивної дійсності їх властивості, зв'язки і їх відношення;

- імажинативні процеси (уяву) – поєднання певний образ уявлень, що відображають реальність, створення нових уявлень;
- уявлення – відображення предметів на основі минулого досвіду;
- мова та мовлення – процес, що використовується при спілкуванні;
- інтелект – процес переробки отриманої інформації [8 с.48– 56].

Поняття «**Когнітивна психологія**» походить від латинського – *cognitio*, що перекладається, як «знання». Початок когнітивна психологія бере з біхевіоризму, вона вивчає пізнавальні процеси, такі як мова, пам'ять, мислення, вміння розв'язувати завдання, шляхом пізнання. Також когнітивна психологія тісно пов'язана з гештальтпсихологією та дослідженнями і поглядами таких вчених-психологів, як Жан Піаже, Вольфган Келер, Макс Вертгеймер [15].

Вчені, які займаються дослідженнями когнітивної психології вивчають певні розумові процеси, зокрема від отримання нового когнітивного відчуття до подальшої реакції на нього та всі супровідні процеси – від розуміння проблеми до її розв'язання.

Теоретично обумовлено, що когнітивна наука говорить про те, що проблеми та вміння їх розв'язувати – це набір певних правил і алгоритмів. Їх не обов'язково розуміти, але вони призводять до вирішення завдань методом проб і помилок. Також важливою тут є і людська інтуїція, що може раптово знайти вирішення, розуміючи та усвідомлюючи взаємозв'язки. Інтуїція, працює як аксіома, яка не потребує пояснень.

Враховуючи вищенаведене можна зробити висновок, що, **когнітивна психологія** – це психологія, яка вивчає і досліджує пізнання, а пізнання, в свою чергу призводить до розуміння свідомості.

Можна також стверджувати, що виникнення та розвиток когнітивної психології тісно пов'язані з розвитком кібернетики та

становленням комп'ютерної техніки, процесів управління і передачі інформації. Поведінка людини, згідно з когнітивною психологією – це її залежність від існуючих у неї ментальних схем її психологічних і нервових структур, що формуються на основі набутого досвіду.

Термін «когнітивна психологія» був запропонований у 1967 році Ульріком Найсером у його праці, де він говорить про мозок, як структуру певних концепцій. Найсер також вдається до такого поняття як «міркування», яке є поняттям вищого рівня.

Також слід звернути увагу на поняття – когнітивізм, що виник як філософський напрямок когнітивної психології. Даний напрямок почав своє існування з виходом книги Дональда Бродбента у 1958 році про сприйняття і процес передачі інформації. Саме з виходом даної праці і пов'язується запровадження такого методу дослідження, як обробка інформації. Бродбент вважав, мозок пояснює і аргументує психічні процеси за допомогою мислення. За його поглядами мозок – це комп'ютер, а мислення, як програмне забезпечення.

Серед сучасних концепції когнітивної психології можна виокремити **теорію обробки інформації**, яка передбачає, що люди обробляють інформацію так само, як комп'ютери, з низкою етапів, включаючи введення, зберігання, обробку та вихід. За допомогою цього підходу можна досліджувати різноманітні внутрішні процеси, де за основу береться поведінка. В цьому випадку використовується суто експериментальний метод досліджень.

Обробка інформації за даною концепцією відбувається наступним чином: система людини – це як пристрій введення інформації з подальшим її зберіганням та виведенням. Звертається увага на те, як людина сприймає і переробляє інформацію та в подальшому її використовує, коли розв'язує певні завдання. Так за допомогою відчуттів і сприйняття людина збирає інформацію на яку згодом починають

впливати увага та відбір, пізніше інформація зберігається в пам'яті. Пам'ять цю інформацію трансформує і структурує у форми для зберігання та маніпулює інформацією в момент вирішення певних когнітивних задач. Наступним етапом є можливість управління знаннями та вміння отримати доступ до них. І останнім етапом обробки знань є мова [21 с.6].

Серед сучасних дослідників даної концепції можна виокремити таких дослідників, як німецько-американський психолог Ульрік Нейссер – який займався дослідженням сприйняття та пам'яті, та стверджував, розумові процеси можна вимірювати, а потім аналізувати. Основними його поглядами на пам'ять була думка про те, що пам'ять людини є процесом та результатом конструювання, на який впливає комбінація певних подій та їх відтворення, а також вплив емоційних станів, а не пасивне відтворення.

Також можна відзначити лауреата Нобелівської премії американо-єврейського психолога Деніела Канемана, який вивчає як люди приймають рішення, перебуваючи в тій чи іншій ситуації, як вони мислять, роблять свій вибір і чому іноді помиляються [12].

Також прихильників теорії обробки інформації можна віднести Антоніо Дамасіо – відомого американського нейробіолога і психолога, який провів багато досліджень, спрямованих на вивчення емоцій, їхній вплив на різні мозкові процеси. Проводив дослідження в галузі нейробіології емоцій. Вивчав як відповідає мозок на негативні і позитивні емоції [7].

Ще одним підходом у вивченні когнітивної психології є **концепція про ментальні схеми**. Під схемами розуміють певні окремі моделі світогляду. За допомогою цих схем люди швидко, не затрачаючи великих зусиль контролюють сприйняття та сприяють кодуванню та розподілу інформації, організують отримані знання від сприйнятів та

допомагають швидко відреагувати та прийняти відповідне рішення чи розв'язати проблему [31].

Ментальні схеми є ключовим поняттям в когнітивній психології. Вони представляють собою структури або моделі, які людина використовує для організації та інтерпретації інформації. Ментальні схеми допомагають нам у розумінні нової інформації шляхом відбору, інтерпретації та згадування релевантних даних. Вони можуть бути використані для розв'язання проблем, прийняття рішень та навіть навчання. Крім того, ментальні схеми можуть впливати на наше сприйняття світу навколо нас і наші реакції на нього.

Ментальні схеми – це структуровані знання або візуальні образи, які допомагають людині зберігати, організовувати та обробляти інформацію. Деякі приклади ментальних схем в когнітивній психології:

Схема «концептів» – це уявлення, яке людина має про певний об'єкт або концепцію. Наприклад, у вас є схема про те, як повинен виглядати собака, і якщо ви побачите тварину, яка відповідає цій схемі, ви зробите висновок, що це собака.

«Концепція» визначається як загальна ідея або погляд, який формується в нашому розумі на основі певних даних, досвіду та розмірковувань. У психології «ментальна схема» – це внутрішня структура, яка створюється у результаті усвідомлення певної концепції або ідеї. Це може бути спосіб розуміння, організації та інтерпретації інформації.

За дослідженнями поняття «концепт» характеризує процес мислення людини, визначає її уявлення в процесі мислення. Концепт не керується лише логічними поясненнями, а задіює уяву та мислення [3].

Схема «процедур» – це послідовність дій або процесів, які людина виконує для вирішення певної задачі. Наприклад, у вас є схема того, як здійснюється виконання вправи на математику.

З точки зору процедурних схем, це ментальні рамки, які допомагають людям зрозуміти та орієнтуватися в покрокових процесах або процедурах. Коли хтось виконує завдання неодноразово, він розробляє процедурну схему, яка допомагає їм ефективно виконувати завдання без необхідності свідомо думати про кожен крок. Це може стосуватися широкого спектру видів діяльності, від зав'язування шнурків до роботи зі складними механізмами.

Схема «конфліктів» – це уявлення про можливі взаємодії між різними людьми або групами. Ця схема допомагає людині розуміти, чому може виникнути конфлікт і як його вирішити.

Ментальна схема конфліктів може включати такі елементи:

- суб'єкти конфлікту – особи або групи, які стоять на різних сторонах конфлікту;
- причини конфлікту – основні мотиви або фактори, які спричинили конфлікт;
- події або ситуації, що викликали конфлікт;
- перспективи сторін конфлікту – їхні погляди на конфлікт і способи його вирішення;
- поведінка учасників конфлікту – їхні дії та реакції на виниклу ситуацію.
- наліз можливих шляхів вирішення конфлікту та його наслідки.

Ця ментальна схема може допомогти розуміти фундаментальні аспекти конфліктів і сприяти їхньому вирішенню.

Ментальну модель конфліктів можна визначити як частину подій, що пов'язані з конфліктом та представляють різні його аспекти. До цих подій можна віднести залучені сторони, їхні цілі, першопричини конфлікту, зовнішні впливи, потенційні рішення та наслідки різних дій.

Якщо в'яснити все про ці елементи, то можна отримати глибше розуміння розвитку конфлікту та знайти можливості для його вирішення або пом'якшення .

Ментальну схему можна також описати як структуру ідей, які були попередньо сформовані та інтерпретують певний аспект світу. Також це може бути система організації та сприйняття та організації нової інформації. Можна сказати, що людина швидше помітить те, що вписується в її існуючу схему. Але схеми впливають також на засвоєння нових знань та увагу і людина помітить і ті речі, що не вписуються в схему. Переважно схеми залишаються незмінними, навіть якщо отримана інформація є суперечливою. Більшість ситуацій в житті не вимагають надто складного мислення, застосовуючи схему люди швидко сприймають інформацію та мислять автоматично.

Схеми використовуються для упорядкування поточних знань та сприяють створенню основи для подальшого застосування та розуміння цих знань. Загалом ментальні схеми допомагають людям легше орієнтуватися у світі навколо них і швидше засвоювати нову інформацію.

Прикладами схем можуть також бути ментальні моделі, архетипи, соціальні ролі, соціальні схеми, стереотипи, сценарії, світогляд, евристики.

Ідеї ментальних схем виникли з гештальт-психології та першими її прихильниками були Макс Вертгеймер і Жан Піаже. Термін «*schéma*» був запропонований Жаном Піаже в 1923 році. За його поглядами, людина отримуючи нову інформацію може сприйняти її повністю або сприйняти на свій лад в чинні схеми або створити нову схему при отриманні повністю нової інформації [16].

Ментальні схеми можна класифікувати чином:

Схематична обробка

При кожному новому сприйнятті люди швидко створюють та організовують нові схеми, спираючись на відновлення спогадів, при чому не витрачають для цього багато зусиль. Проте процес їх створення не завжди точний. В такому випадку можуть формуватися між категоріями неточні асоціації. Людина може щось «пам'ятати» чи «бачити» чого не було. Бо воно є правдоподібним до її схеми.

Фонове дослідження

Фредеріком Бартлеттом розроблена і досліджена концепція реконструктивної пам'яті. Він, займався дослідженнями того як сформовані схеми пояснюють отриману нову інформацію і як схеми працюють при згадуванні через певний проміжок часу. Бартлет зміг встановити, методом експерименту, що люди при отриманні нової інформації пропускають несуттєві для себе деталі і трансформують їх у згадування подій та зміщують увагу на найважливіші аспекти нової інформації. Також застосовується раціоналізація – пропускаються деталі, що не мають сенсу. Також в цьому процесі зміст і стиль інформації узгоджується з культурним походженням людини.

Модифікація

Людина добре засвоює та запам'ятовує нову інформацію, яка входить до її схеми. Однак на нову інформацію, яка не відповідає схемі людина часто просто ігнорує або швидко забуває. І це відбувається часто на несвідомому рівні. Також при інтерпретації нова інформація може мінімізуватись до рамки схеми. Саме звідси і виникає когнітивний дисонанс.

Жан Піаже вважав, що знання складаються із когнітивних структур, і що люди розвивають ці структури за допомогою розміщення та асиміляції, коли люди використовують схему для розуміння світу, інформації, а пристосування – це створення нової схеми, яка краще або

коригування старої. Пристосуванням можна вважати як установлення блоку на поточну схему, коли асиміляція не призводить до успіху.

Самосхема

Самосхема – це схема про себе. Формується від спогадів людини по саму себе і заснована на теперішньому і минулому досвіді. Наприклад люди, в яких самосхема позитивна вибірково запам'ятовують позитивну для себе інформацію, яка в подальшому підлягає глибшому кодуванню. Спогади навіть можуть спотворюватись до більш сприятливих.

Однак, самосхеми можуть мати і негативний характер. Це наприклад стосується людей з низькою самооцінкою. Аарон Бек дослідив, негативні самосхеми можуть бути одним із факторів депресії.

Схема терапія

Заснована Джеффри Янгом схема терапія є розвитком когнітивно-поведінкової терапії (КПТ), що застосовується для лікування розладів особистості. За Янгом – ранні дезадаптивні схеми – це шаблони, що містять спогади, почуття, відчуття, думки про себе та свої стосунки з іншими. Вивчення цих схем можуть бути використані, при лікуванні психічних розладів і допомогти людині у втіленні власних ідей та утвердженні своїх переконань і своєї поведінки [13].

Ментальна схема – це когнітивна основа, яка допомагає організувати та інтерпретувати інформацію. Він складається з мережі взаємопов'язаних понять або ідей, які керують нашим сприйняттям, розумінням і пам'яттю світу навколо нас. Ментальні схеми можуть впливати на те, як ми обробляємо нову інформацію, приймаємо рішення та формуємо переконання. Вони часто формуються нашим минулим досвідом, культурним походженням і особистими переконаннями. Загалом, ментальні схеми відіграють вирішальну роль у тому, як ми орієнтуємося та розуміємо світ.

1.2 Характеристика когнітивних предикторів.

Когнітивні предиктори в психології стосуються різних факторів, які можна використовувати для прогнозування когнітивних здібностей, поведінки або результатів людини. Ці предиктори можуть включати інтелект, пам'ять, увагу, сприйняття, навички вирішення проблем і когнітивний розвиток. Когнітивні предиктори використовують, щоб зрозуміти як різні когнітивні процеси впливають на поведінку людини та вміння виконати нею різні завдання. Згідно проблематики когнітивних предикторів, психологи можуть робити прогнози щодо когнітивних сильних і слабких сторін людини, а також її потенціал для успіху в різних сферах життя. Тобто предиктори в когнітивній психології – це фактори, які впливають на те як людина сприймає, обробляє та розуміє отриману інформацію за допомогою уваги, мислення, сприйняття, пам'яті і всіх інших когнітивних процесів. Можна взяти до уваги такий приклад – високий рівень уваги може бути показником того, що людина здатна більше концентруватися на завданнях і засвоювати інформацію краще. Пам'ять також є важливим когнітивним предиктором, оскільки вона впливає на здатність запам'ятовувати та сприймати інформацію.

Когнітивні предиктори можна класифікувати за декількома категоріями:

Робоча пам'ять – здатність отримувати та обробляти інформацію.

Через робочу пам'ять проходить вся нова інформація, отримана людиною. Однак, робоча пам'ять є обмеженою, а мозок має властивість «стирати» неважливі речі з робочої пам'яті. Таким чином мозок звільняє місце для отримання нової інформації. Також мозок людини постійно міркує та щось вибирає, а пам'ять в той час пропускає через себе всі ідеї, обираючи найважливішу. Це потребує надто великих зусиль та максимальної концентрації уваги. Згідно досліджень, з операційної

пам'яті може випасти інформація, коли людина була сонною або в стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння. Також на стан операційної пам'яті впливає і вік людини. Максимально ефективною є операційна пам'ять в віці 20 років і в середньому віці починає знижуватись [14].

Увага – здатність фокусувати увагу на конкретні об'єкти або завдання. Це процес усвідомленого вибору конкретних стимулів або об'єктів з оточуючого середовища для більш докладного оброблення інформації. Вона відіграє ключову роль у сприйнятті, розумінні і пам'яті. Увага може бути спрямована на зовнішні подразники або внутрішні думки чи стани. Також увага може бути мимовільною, коли вона має якусь значимість та привертає увагу; довільною – коли людина ставить перед собою якийсь завдання і планує процес його вирішення і післядовільною – коли людину починає цікавити сам процес діяльності. Тоді увага не потребує великих зусиль і призводить до хорошого результату діяльності.

Когнітивна психологія вивчає механізми уваги, її різновиди, вплив на когнітивні процеси та способи поліпшення концентрації уваги.

Обробка інформації – це аналіз та інтерпретація отриманої інформації. Ця категорія когнітивних предикторів передбачає, що когнітивні процеси працюють як комп'ютер і мають свою послідовність. Інформація має свій вхід, обробку та вихід. Когнітивна модель обробки інформації говорить, що інформація отримується постійно і обробляється безперервно [34].

Мислення – це процеси оцінки, розв'язку проблем та прийняття рішень. Мислення може визначатися як процес, що включає у себе уявлення, осмислення, аналіз та вирішення проблем та завдань. Цей когнітивний процес впливає на наші вірування, рішення та поведінку. Мислення визначає, як людина сприймає світ навколо себе і як вона взаємодіє з ним.

За допомогою мислення людина сприймає інформацію, обробляє її, поводить аналіз, створює нові ідеї, приймає рішення. Процес мислення допомагає робити аналіз ситуації, діяти в тій чи іншій ситуації відповідно до обставин, що склалися, розв'язувати певні проблеми.

Мислення може бути:

- **Аналітичне** – вміння аналізувати проблему з усіх боків, ніби розкладаючи її на маленькі часточки, ґрунтовно вивчає всі доводи і факти перш ніж прийняти рішення.
- **Творче** – за допомогою переосмислення генеруються нові ідеї, приймаються непередбачувані рішення, відмінні від стандартів.
- **Критичне** – вміння робити глибоку оцінку отриманої інформації, перевіряти чи насправді вона достовірна, критично аргументувати та оцінювати.
- **Інтуїтивне** – реакція на отриману інформацію нелогічна і спонтанна, керована внутрішніми відчуттями.

1.3 Життєві цінності та шляхи їх досягнення

У психології життєві цінності стосуються принципів і переконань, які люди вважають важливими для спрямування їх вибору та поведінки. Ці цінності часто формують процес прийняття рішень людиною, цілі та загальне відчуття мети та реалізації. Приклади життєвих цінностей можуть бути чесність, співчуття, незалежність, успіх, креативність, особистісне зростання і ін. Дослідження та розуміння життєвих цінностей – це шлях до самопізнання та особистого розвитку. Шлях до досягнення людиною цінностей відбувається в процесі самопізнання, самовдосконалення, в психологічній підтримці та підтримці близьких людей.

Важливу роль у формуванні життєвих цінностей відіграють наші когнітивні відчуття – звук, зір, смак, дотик, нюх. Саме ці відчуття і стають первинною основою в ранньому віці для розуміння дитиною навколишнього середовища та формуванню життєвих цінностей, слугують «відправною точкою» наших майбутніх переконань, індивідуальних поведінкових установок. Можна взяти за приклад, коли дитина росте в спокійному гармонійному середовищі, то розвиває в подальшому в собі цінності спокою та гармонії з оточенням. І дитина, яка з маленької бачить насилля, згодом своєю цінністю починає вважати безпеку та стійкість.

Отримані людиною когнітивні відчуття під час війни дуже часто призводять до зміни і переосмислення цінностей власного життя. Люди гостріше відчують і сконцентровуються на важливіших речах, що мають вагоміше значення. Гостро проявляється патріотизм, відповідальність, відвага, співчуття.

До класифікації життєвих цінностей існує багато підходів. Одним з найпоширеніших є поділ на матеріальні та духовні цінності. Матеріальні цінності – це те, що може бути фізично виміряне, таке як гроші, майно, здоров'я. Духовні цінності – це мораль, сім'я, любов, відносини, культура. Інші класифікації включають в себе розділення на особисті, професійні, соціальні цінності. Кожна людина має свої власні цінності, які визначають її життєву позицію та вибори.

Поняття «цінність», як вказує М. Рокич – це «стійке переконання в тому, що певний спосіб поведінки чи кінцева мета існування має потенційне значення з особистого погляду, на відміну від протилежного чи зворотного способу поведінки або кінцевої мети існування» [24 с. 28].

У різних людей може бути і різне відношення до цінностей. Цінності є суб'єктивними.

Формально цінності можна поділити на позитивні і негативні.

За змістом цінності можуть бути – речові, логічні, естетичні.

Індивідуальні цінності, їхня загальна кількість становить соціальні цінності. І в ієрархічному значенні стає визначальним шляхом людини в суспільстві і її культурному середовищі.

Наразі існує багато підходів до класифікації життєвих цінностей.

Серед них такий, як характеристика, що

- цінність – це об'єктивна суть;
- цінність, як грошова вартість;
- цінність – це благо, корисне для особистості;
- цінність, як суб'єктивна значущість предмета для життєдіяльності людини;
- цінність – це властивість задовольняти потреби, інтереси, бажання.

З цього можна виділити наступну класифікацію цінностей:

- матеріальні, морально-духовні;
- егоїстичні, альтруїстичні
- конкретні, абстрактні;
- ситуативні, стійкі;
- термінальні, інструментальні;
- пізнавальні, предметно-перетворювальні (творчі, естетичні, наукові, релігійні);
- особистісні (індивідуальні), групові колективні, суспільні, загальнонародні, загальнолюдські.

Також цінності можуть бути:

- **абсолютні** – доброта, любов, правда, справедливість, гідність, свобода, чесність;

- **національні** – патріотизм, національна гідність, державотворчі прагнення, історична пам'ять, змагання до єдності;
- **громадянські** – права і свободи, обов'язки, соціальна гармонія, повага закону;
- **сімейно-родинні** – подружня вірність, турбота про дітей, стосунки у сім'ї, пам'ять предків;
- **особистісні** – риси характеру, поведінка, стиль приватного життя [24].

Цінності життя – це зв'язок людини із суспільством. Спочатку цінності формуються внаслідок отримання людиною знань і інформації з суспільного життя, а потім ця інформація проникає в індивідуальний психологічний світ, де психіка обробляє досвід поколінь з його стереотипами поведінки і набуває шляхом аналізу власний досвід.

Саме цінності і є рушієм само визначеності людини, рушієм самоорганізації до реалізації свого потенціалу та забезпечують особисту гармонію.

Узагальнивши психологічні матеріали, щодо впливу когнітивних предикторів на життєві цінності можна стверджувати, що робота психіки при отриманні нового досвіду працює дещо суперечливо. З одного боку людський мозок – це «комп'ютер», але його не можна технічно налаштувати і остаточно вирахувати результат. Процес роботи мозку з інформацією, отриманою за допомогою когнітивних відчуттів є дуже індивідуальним. Звичайно вивчаючи реакцію мозку на певні конкретні зміни можна і прогнозувати певні загальні вирішення проблем психікою, але варіантів отриманих результатів буде декілька.

Беручи до уваги теорію обробки інформації також слід сказати, що обробка інформації мозком відбувається по-різному. В одних людей вона обробляється швидко, в інших повільніше, тобто ці зміни в часі

відбуваються по-різному. Також слід врахувати, що в одних людей нова інформація призводить до кардинальних змін у баченні майбутнього, в інших до часткових змін, а в деякого нічого не змінює.

За теорією ментальних схем – опрацювання нової отриманої інформації відбувається не відразу. Мозок чинить супротив до змін у «ментальних схемах», тому переосмислення і зміна життєвих цінностей з початку війни у людей відбувається не відразу, адже відношення до життєвих цінностей формується з дитинства і закарбовується в психіці в вигляді «ментальних схем». Мозок отримуючи первинну «шокуючу» інформацію противиться її сприймати, тому і для переосмислення потрібен час. Можна припустити також, що при вивченні впливу когнітивних предикторів на життєві цінності в майбутньому результати будуть відрізнятися від теперішніх.

РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ КОГНІТИВНИХ ПРЕДИКТОРІВ НА ЖИТТЄВІ ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ

2.1 Характеристика вибірки та опис методик емпіричного дослідження

Серед методів вивчення когнітивних процесів, можна виокремити наступні методи:

- **експериментальні дослідження**, де дослідники проводять контрольовані експерименти, щоб маніпулювати змінними та спостерігати за їхнім впливом на когнітивні процеси;
- **спостереження**, де дослідники спостерігають і записують природну поведінку, щоб зрозуміти когнітивні процеси в умовах реального світу;
- **когнітивна нейронаука** – це міждисциплінарна область, поєднує когнітивну психологію з методами нейронауки для вивчення того, як мозок підтримує когнітивні функції;
- **обчислювальне моделювання**, де дослідники розробляють комп'ютерне моделювання для повторення когнітивних процесів і перевірки гіпотез про те, як вони працюють;
- **методи візуалізації мозку**: такі технології, як МРТ та ЕЕГ, дозволяють дослідникам спостерігати за активністю мозку під час когнітивних завдань, надаючи розуміння нейронних корелятивів пізнання.

Психологи в своїй роботі користуються такими методами, як експерименти, спостереження, анкетування, психофізіологічні методи та

інтерв'ю. Ці методи дозволяють досліджувати механізми утворення, сприйняття, зберігання та осмислення інформації в мозку людини. Такі дослідження важливі для розвитку когнітивної психології та вирішення психологічних проблем, пов'язаних з мисленням, пам'яттю, увагою та іншими когнітивними процесами.

Зовнішні чинники мають суттєвий вплив на мислення, поведінку і емоційний стан людини. В залежності від умов життя людей, від їхнього оточення різні когнітивні процеси формують у людей їхню пам'ять, вміння обробляти і аналізувати інформацію, приймати відповідні рішення в певних життєвих ситуаціях стають важливим важелем усвідомлення свого «Я» та відображення цього «Я» у суспільстві. В умовах воєнного стану багато українців стали свідками жорстоких дій, насилля і руйнувань. Їхні когнітивні сприйняття стали по-іншому інтерпретувати інформацію і в багатьох випадках в їхній свідомості відбулося переосмислення важливості цінностей. Деякі з цінностей, які були важливими відійшли на другий план, інші ж навпаки стали більш значущими.

Питанням формування життєвих цінностей задавався ще Арістотель в своїй праці «Велика етика», де він говорив про «бажане» і «дійсне». Далі продовжив його ідеї Платон, говорячи про дві сфери буття – фізичну і ідеальну, яка доступна лише людському розуму. Платон говорить про «благо» і як його досягнути, що стало началом роздумів про проблеми цінностей.

Наразі вивченням життєвих цінностей та впливу різних факторів на їх формування займається багато українських психологів. Наприклад, Наталія Анатоліївна Кошель після проведення дослідження визначила, що життєві цінності змінюються з віком та залежать від соціально-психологічної та соціальної зрілості та активності. Вона з'ясувала, що під час переходу від однієї вікової категорії до іншої змінюються і

смыслеутворення. Спочатку пріоритетним є навчання і професійне самовизначення, пізніше – кар'єра і сімейне життя і ще пізніше – соціальний статус [17 с. 32– 39].

Діаб Набіл досліджував структуру цінності власного життя яке можна визначити певними асоціатами, такими як життєва історія суб'єкта, специфіка сімейного виховання. Також було уточнено почуття цінності життя. Результати досліджень показали, що цінність власного життя асоціюється в першу чергу зі здоров'ям – 27%; 24% – з сім'єю; 12% з любов'ю, а на останньому місці розвиток [9 с.83].

Дослідження життєвих цінностей під час війни займалися Фуркало В. С., Фуркало В. І. Вони визначили, що війна призводить до психічних травм і переосмислення та зміну життєвих цінностей. Аналіз філософських поглядів на цінності доводить, що цінності розглядаються як аналіз людських і соціокультурних явищ у співвідношенні до реальності. Також доводиться, що під час війни агресор не поважає право людей на власну свободу, землю, мову, життя та держави в цілому.

Наразі є дуже велика кількість різних методів досліджень життєвих цінностей серед яких хочеться вирізнити такі, як:

- Когнітивна концепція базових переконань за шкалою Янов-Бульман WAS,
- «Шкала задоволеності життям» Е. Дінера («Satisfaction With Life Scale», SWLS),
- Морфологічний тест життєвих цінностей МТЖЦ (В. Сопов, Л. Карпушина).

2.2 Аналіз та інтерпретація результатів дослідження впливу когнітивних предикторів на цінності життя сучасної людини

Когнітивна концепція базових переконань за шкалою Янов-Бульман WAS – це психологічний підхід, який вивчає особливості та вплив базових переконань на психічний стан та поведінку людини. Ця шкала розроблена психологами Леопольдом Яновим та Маршою Бульман і використовується для вимірювання переконань людини щодо світу та себе. Він оцінює когнітивні структури, які люди використовують для інтерпретації та розуміння навколишнього світу. Що стосується інтерпретації результатів за допомогою WAS Янова - Бульмана, важливо враховувати оцінки особи за різними підшкалами, такими як доброзичливість, значущість, зрозумілість тощо. Ці оцінки можуть дати розуміння світогляду людини та того, як вона розуміє свій досвід.

Як вважають вчені, поняття базових переконань включає в себе досить стійкі уявлення людини про себе і навколишній світ. Виходячи з цього можна сказати, що ці уявлення максимально впливають на емоційний стан, на мислення, на те як людина поводить себе в різних ситуаціях. Слід зазначити, що нормальним є для психічно здорової відчуття безпеки. І саме з уявлень про власну безпеку складається з таких базових переконань про суб'єктивний світ:

«Віра в те, що у світі більше добра, ніж зла». Відповідно до цієї категорії людина вірить, що у світі більше добра, ніж зла і все, що відбувається у світі контролюють закони справедливості. Також в цій категорії люди відчувають, що все навколо має свій сенс і відбувається не випадково.

«Переконання у цінності свого «Я»». У цій категорії важливим є переконання у власній цінності, контрольованості себе та самооцінці своєї успішності. Людина вдається до таких тверджень та уявлень про себе: «Я хороша людина», «Я правильно поводжуся».

Згідно з даною теорією базові переконання можуть змінюватись, коли людська свідомість попадає під досить серйозний вплив,

зумовлений пережитими травмуючими психіку подіями і саме тому будуть зазнавати руйнації усталені схеми поведінки та уявлення про життя вцілому.

Більшість людей за концепцією навколишнього світу та власного «Я» вважають, що у світі більше добра, ніж зла і погані речі відбуваються лише тоді, коли людина чинить щось погане. А якщо людина хороша, то вона буде захищена від бід.

За даною методикою опитувальник складається з 32 тверджень, які респондент має оцінити на скільки він погоджується з даними твердженнями. Далі обчислюється результат за допомогою дешифратора та визначається відношення до таких понять як доброзичливість світу, доброзичливість людей, справедливість, керованість, випадковість, самооцінка, самоконтроль, везіння.

«Шкала задоволеності життям» Е. Дінера («Satisfaction With Life Scale», SWLS).

Цей метод психологічного оцінювання, розроблений Едом Дінером. Він складається з п'яти питань, спрямованих на вимірювання загальної задоволеності життям людини.

Респондентів просять оцінити свою згоду з такими твердженнями, як **«Здебільшого моє життя близьке до мого ідеального»** та **«Умови мого життя чудові»** за наступною шкалою, де:

1. – цілком не згоден;
2. – не згоден;
3. – швидше не згоден;
4. – важко відповісти;
5. – швидше згоден;
6. – згоден;
7. – цілком згоден.

Загальна кількість балів може коливатися від 5 до 35. Вищі бали вказують на вищий рівень задоволеності життям. **SWLS** використовується в дослідженнях для оцінки суб'єктивного благополуччя людини.

Запитання **SWLS** є загальними і вони дають змогу оцінити своє життя, дивлячись на свої власні цінності. Три перші запитання стосуються задоволеності теперішнім життям **«Переважно моє життя близьке до ідеалу», «Я задоволений своїм життям», «Обставини мого життя переважно сприятливі»**, а останні два запитання стосуються минулого життя **«У мене в житті є дійсно те, що мені необхідно», «Якби я міг прожити своє життя заново, я б залишив все без змін»**.

Дана методика має переваги перед іншими, тим, що може бути використана у експрес-опитуванні та не втомлює респондентів великою кількістю запитань. За допомогою даної методики опитувані суб'єктивно оцінюють своє життя, порівнюючи його з своїми очікуваннями. Високі оцінки задоволеності життям характеризують реалізацію особою своїх життєвих цілей та бажань[26].

Висновки за результатами дослідження інтерпретуються наступним чином:

- 31– 35 балів: Дуже задоволений.
- 26– 30 балів: Задоволений.
- 21– 25 балів: Трохи задоволений..
- 20 балів: Нейтральний.
- 15– 19 балів: Трохи незадоволений.
- 10– 14 балів: Незадоволений.
- 5– 9 балів: Дуже незадоволений.

Морфологічний тест життєвих цінностей МТЖЦ допомагає визначити основні цінності людини і її пріоритети в житті. Це інструмент для самопізнання, розвитку особистості та встановлення гармонії у житті. Даний тест визначає цінності життєвих сфер особистості і спрямованість її життєдіяльності – **морально-ділової** або **егоїстично-престижної**.

До **життєвих сфер** за тестом відносяться:

- сфера професійного життя;
- сфера навчання та освіти;
- сфера сімейного життя;
- сфера суспільного життя;
- сфера захоплень;
- сфера фізичної активності.

До **термальних цінностей**:

- **морально-ділові**: розвиток себе, духовне задоволення, креативність,
- активні соціальні контакти;
- **егоїстично-престижні**: власний престиж, досягнення, матеріальне
- положення, збереження власної індивідуальності.

Опитуваним пропонується оцінити твердження за наступною схемою:

- якщо для Вас сенс твердження не має ніякого значення, то воно оцінюється як 1;
- якщо має невелике значення – як 2;
- якщо має певне значення – як 3;
- якщо для Вас це важливо – як 4;

- якщо для Вас це дуже важливо – як 5.

Опитування за даною методикою проводиться наступним чином: Респондент дає відповіді на запитання, сформульовані у анкеті-опитувальнику. Після цього отримані результати заносяться в таблицю-дешифратор у відповідності до ключа. Після цього вираховуються первинні результати дослідження, які переводяться згодом у стени, відповідно до шкал, розроблених авторами методики. Отримані результати у стенах заносяться в таблицю-профіль. Отриманий індивідуальний профіль показує спрямованість життєдіяльності особистості: **морально-ділової** або **егоїстично-престижної**, а також вказує на те, які цінності переважають у конкретного індивіда. Ті цінності та життєві сфери, що розміщені в діапазоні 8–10 стенив вважаються пріоритетними, якщо оцінки розміщені в діапазоні 1–3 стенив, то цінності чи життєві сфери за даною методикою будуть відторгнені.

Опитувальник складається з 112 запитань. Коли значення підрахованих балів є низькими, то вважається, що спрямованість особистості не визначена, не має певної життєвої мети. Коли бали високі – спрямованість особистості внутріконфліктна та суперечлива. Високі бали цінностей 1-ї групи говорять про гуманістичну спрямованість особистості, 2-ї групи про її прагматичну спрямованість.

2.3 Узагальнення та статистичний аналіз результатів емпіричного дослідження

У дослідженні були використанні наступні теоретичні методи досліджень: аналіз, синтез, узагальнення та обґрунтування результатів та емпіричні: психодіагностичні методики, зокрема:

- *«Шкала задоволеності життям» Е. Дінера («Satisfaction With Life Scale», SWLS)* – далі по тексту **SWLS**;

- *Когнітивна концепція базових переконань за шкалою Янов-Бульман WAS* – далі по тексту **WAS**;
- *Морфологічний тест життєвих цінностей МТЖЦ (В. Сопов, Л. Карпушина)* – далі по тексту **МТЖЦ**,

а також математичний метод, а саме f-критерій Фішера.

У дослідженні було проведено аналіз життєвих цінностей досліджуваних двох груп. В дослідженні брало участь 36 респондентів (чоловіки і жінки від 21 до 60 років), загалом 17 жінок та 19 чоловіків, серед яких:

18 – внутрішньо переміщені особи (ВПО) – 10 жінок та 8 чоловіків;

18 – особи, що не змінювали місця проживання з початку російської агресії та не були свідками бойових дій – 7 жінок та 11 чоловіків.

Результати дослідження за шкалою **SWLS** виявили наступні результати – найбільш задоволені життям є жінки, що не були переміщені. Вони отримали загальний середній бал **27** – **задоволені життям**.

Менш задоволені життям виявились чоловіки ВПО і чоловіки, що не були переміщені, їхній середній бал вийшов **22** – **трохи задоволені**.

І найменш задоволені життям виявились ВПО жінки – **17** балів – **трохи незадоволені**. Якщо брати до уваги ВПО, то їхній середній бал склав **20** – **нейтральні**; а середній бал не переміщених – **24** **трохи задоволені** (див. рис.2.1):

Рис. 2.1 – Результати дослідження за «Шкалою задоволеності життям» Е.Дінера

Результати дослідження за методикою **WAS** приведено на рис. 2.2:

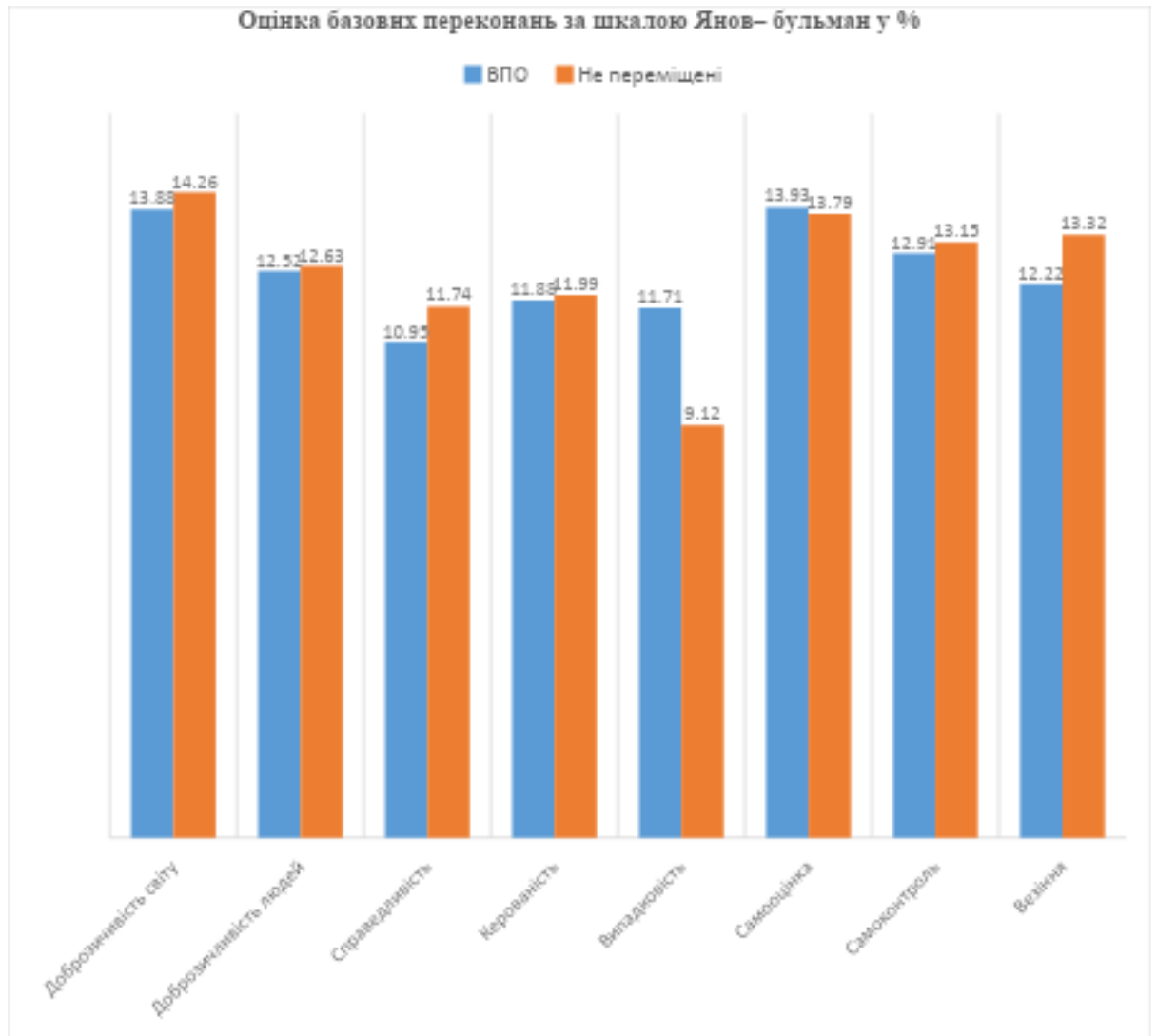

Рис. 2.2 – «Оцінка базових переконань за шкалою Янов-Бульман»

Якщо дивитись у відсотковому співвідношенні від найбільшого до найменшого базові переконання для ВПО склались в наступній послідовності :

1. Самооцінка – 13,93 %;
2. Доброзначливість світу – 13,88%;
3. Самоконтроль – 12,91%;
4. Доброзначливість людей – 12,52%;
5. Везіння – 12,55%;
6. Керованість – 11,88%;
7. Випадковість – 11,71%;

8. Справедливість – 10,95%;

Для не переміщених осіб:

1. Доброзичливість світу – 14.26.%
2. Самооцінка – 13,79;
3. Везіння – 13,32% ;
4. Самоконтроль – 13,15%;
5. Доброзичливість людей – 12,63%;
6. Керованість – 11,99%;
7. Справедливість – 11,74%;
8. Випадковість – 9,12%.

За результатом дослідження видно, що респонденти ВПО мають найвищу Самооцінку, а респонденти, що не були переміщені найбільше вірять у Доброзичливість світу, а Самооцінка в них на 2-му плані, і найменше вони вірять у Випадковість. Також слід зазначити, майже однакове відношення опитувальних обидвох груп до Доброзичливості людей і до Контрольованості світу, а найбільше розходяться погляди стосовно Випадковості, де ВПО більше вірять у Випадковість.

До даного дослідження було застосовано статистичний метод обробки інформації за критерієм Фішера (ф- критерієм). Див. табл. 2.1

Згідно статистичного аналізу можна побачити, що у між досліджуваними ВПО та не переміщеними особами немає суттєвої різниці у відношенні до їхніх базових переконань.

Результати досліджень за Морфологічним тестом життєвих цінностей МТЖЦ (В. Сопов, Л. Карпушина) представлені на рис.2.3 «Дослідження життєвих сфер» та рис. 2.4 «Дослідження термальних

Таблиця 2.1

Статистичний метод дослідження за критерієм Фішера.

Розподіл відповідей за шкалами у %

№	Назва шкали	ВПО	Не переміщені	Критерій ϕ
1	Доброзичливість світу	13,88	14,26	0,036
2	Доброзичливість людей	12,52	12,63	0,009
3	Справедливість	10,95	11,74	0,075
4	Керованість	11,88	11,99	0,009
5	Випадковість	11,71	9,12	0,267
6	Самооцінка	13,99	13,79	0,018
7	Самоконтроль	12,91	13,15	0,018
8	Везіння	12,22	13,22	0,090

цінностей». Виходячи з дослідження можна сказати, що як ВПО так і не переміщені особи надають перевагу таким життєвим сферам, як Захоплення та Фізична активність, але на 3му місці в ВПО – Сімейне життя, а у не переміщених – Професійна діяльність. А найнижчим показником є відношення до Навчання та освіти у обидвох груп респондентів. Але суттєвою є різниця у загальній кількості балів – в 1ї групи – ВПО показники по всіх сферах нижчі, ніж у не переміщених.

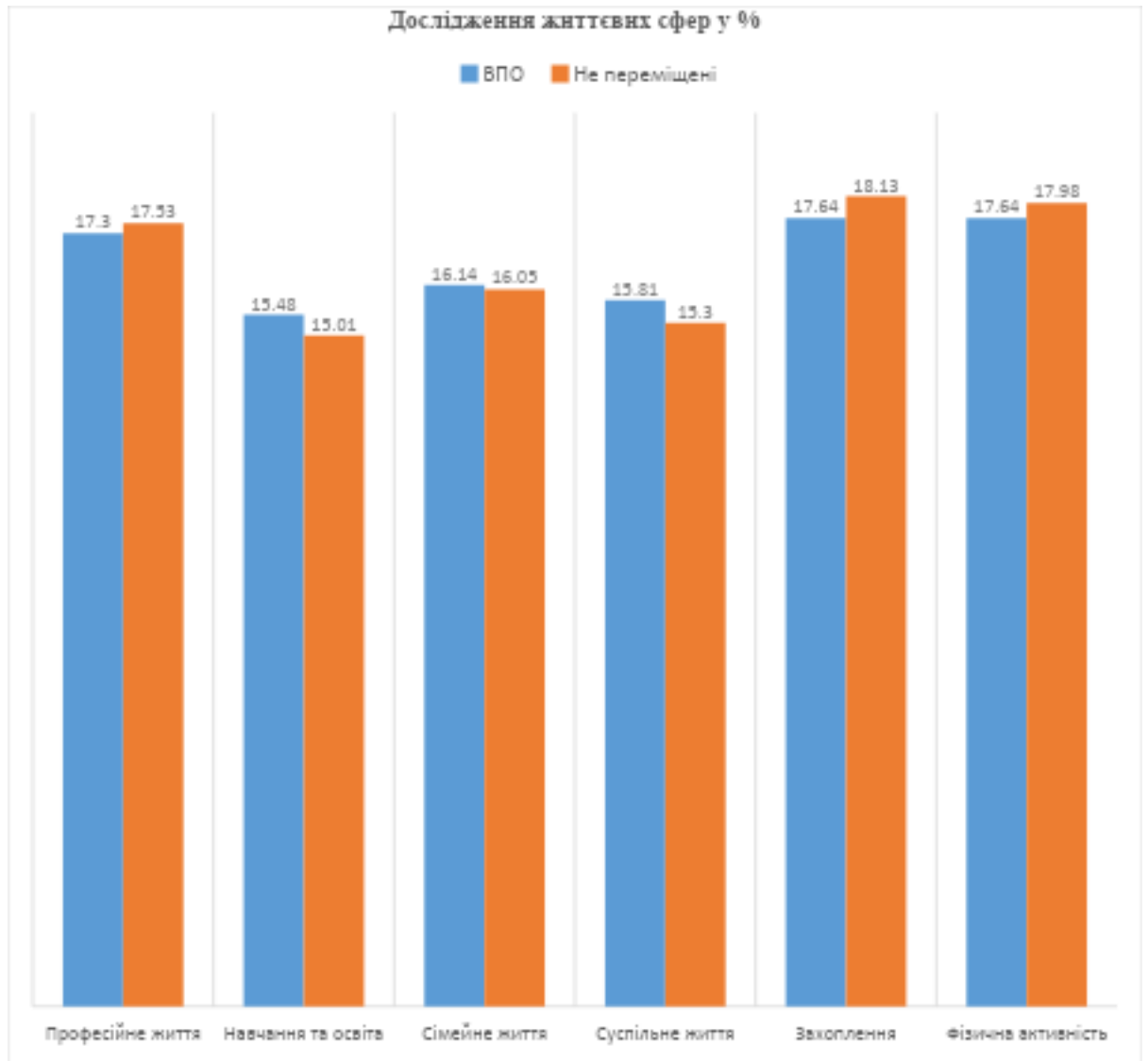

Рис. 2.3 – Результати досліджень за Морфологічним тестом життєвих цінностей МТЖЦ (В. Сопов, Л. Карпушина)

По термальних цінностях: ВПО мають найбільший показник – Збереження власної індивідуальності і слід зазначити, що він є досить високий по відношенню до інших цінностей, на 2му місці – Активні соціальні контакти, а в осіб не переміщених найвищим показником є Розвиток себе, на 2му місці Духовне задоволення, тобто переважають морально-ділові термальні цінності. Найнижчим показником в ВПО є Креативність, а у не переміщених – Власний престиж. Див. рис. 2.4 «Дослідження термальних цінностей».

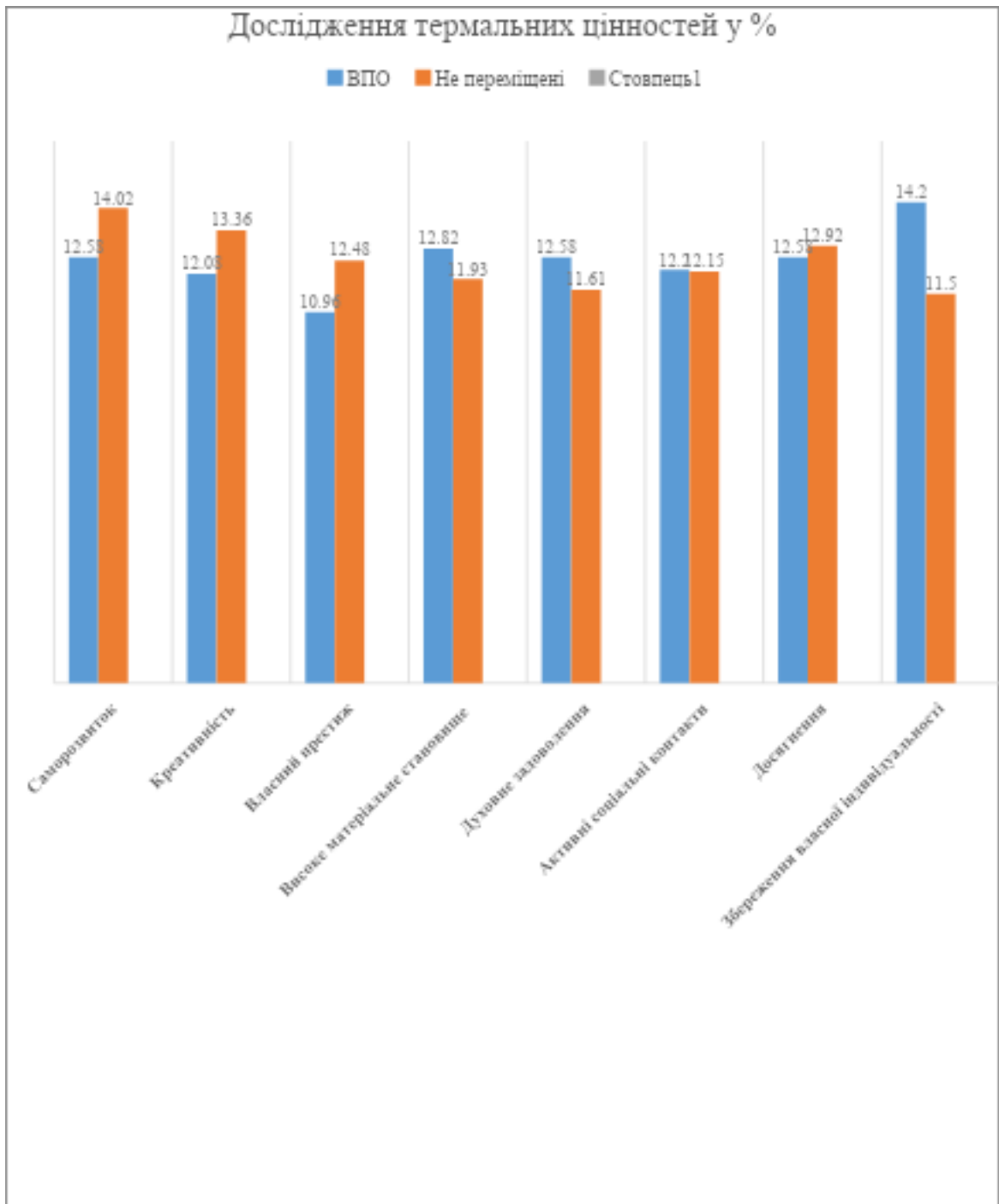

Рис. 2.4 – «Дослідження термальних цінностей»

До поданих результатів дослідження також було застосовано метод статистичного аналізу за критерієм Фішера. Результати представлені в табл. 2.2 та табл. 2.3 «**Статистичний метод дослідження за критерієм Фішера**»

Таблиця 2.2

**Статистичний метод дослідження за критерієм Фішера.
Розподіл відповідей за шкалами у % за життєвими сферами**

№	Назва шкали	ВПО	Не переміщені	Критерій Ф
1	Доброзичливість світу	13,88	14,26	0,036
2	Доброзичливість людей	12,52	12,63	0,009
3	Справедливість	10,95	11,74	0,075
4	Керованість	11,88	11,99	0,009
5	Випадковість	11,71	9,12	0,267
6	Самооцінка	13,99	13,79	0,018
7	Самоконтроль	12,91	13,15	0,018
8	Везіння	12,22	13,22	0,09

Таблиця 2.3

Статистичний метод дослідження за критерієм Фішера.

Розподіл відповідей за шкалами у % за термальними цінностями.

№	Назва шкали	ВПО	Не переміщені	Критерій φ
1	Саморозвиток	12,58	14,02	0,150
2	Креативність	12,08	13,36	0,12
3	Власний престиж	10,96	12,48	0,141
4	Високе матеріальне Становище	12,82	11,93	0,084
5	Духовне задоволення	12,58	11,61	0,084
6	Активні соціальні контакти	12,20	12,15	0,009
7	Досягнення	12,58	12,92	0,036
8	Збереження власної індивідуальності	14,2	11,5	0,243

Беручи до уваги статистичний критерій аналізу методики МТЖЦ також слід зазначити, що немає різниці між респондентами ВПО та не переміщеними особами. Це говорить, про те, що українці практично однаково відносяться до життєвих цінностей на всій території України.

ВИСНОВКИ

Відповідно до завдань, які були поставлені при проведенні дослідження було визначено методики психологічного аналізу, які охоплювали велику кількість показників та добре охарактеризували визначеність досліджуваних, стосовно їхніх життєвих пріоритетів,

важливості тих чи інших життєвих цінностей та загалом суб'єктивне відношення респондентів до задоволеності своїм життям. Когнітивними предикторами дослідження були, в першу чергу обробка психікою людини інформації, отриманої від побачених власними очима наслідків воєнного конфлікту з росією – це досліджувані ВПО та обробки інформації, отриманої тільки на основі отриманої інформації від інших осіб, зокрема від розповідей очевидців, з мас-медіа, з соціальних мереж та інших доступних методів отримання інформації досліджуваними, що не були свідками воєнних дій і не перебували на території, де ведуться активні бойові дії.

Під час проведення дослідження стало зрозумілим, що війна наклала свій відбиток лише не на переосмислення цінностей життя ВПО, в великій мірі зміни торкнулися і поглядів на життєві цінності людей, які не були переміщені. Життєва невизначеність, постійна тривожність за життя своє, своїх рідних і близьких згуртувала українців, посилила їхні загальні уявлення про те, що є ціннішим, а що є другорядним. За шкалою **SWLS** досліджувані ВПО менше задоволені життям, ніж досліджувані не переміщені. Це можна зрозуміти, адже багато хто з ВПО втратили своє житло, роботу, залишились без засобів для існування і практично почали будувати своє життя заново.

Проте дослідження за методикою когнітивної концепції базових переконань за шкалою **WAS** та **МТЖЦ** показали невелику різницю у відношенні досліджуваних обидвох груп до життєвих цінностей.

Також в ході аналізу анкет-опитувальників було помічено, що деякі з досліджуваних втратили інтерес абсолютно до всіх показників, що стосуються цінностей життя і їхній результат показав відторгнення і цінностей і життєвих сфер, тобто вони втратили інтерес до життя, хоча ці результати були поодинокі і не суттєво вплинули на загальний результат

дослідження. Подібні результати зустрічалися як у досліджуваних ВПО так і у не переміщених осіб.

Цей результат говорить, що вивчення відношення до життєвих цінностей потрібно здійснювати індивідуально. Також варто сказати, що по методиці **МТЖЦ** встановлено, що загальна кількість балів як у аналізі життєвих сфер так і у аналізі термальних цінностей у досліджуваних ВПО була нижчою. Що говорить що загалом відношення до всіх цінностей у цієї групи трохи нижча. Також згідно цієї методики, якщо брати до уваги індивідуальні показники, то оцінок у діапазоні 8 – 10 стенів було значно менше у ВПО, ніж у не переміщених осіб, тобто в ВПО значно менше пріоритетних цінностей, ніж в не переміщених.

Але водночас кількісні індивідуальні показники за Когнітивною концепцією базових переконань за шкалою **WAS** в обох групах мало відрізняються.

Загалом результат дослідження показав невелику різницю у відношенні до життєвих цінностей ВПО і непереміщених осіб, що також є підтверджено статистичним методом дослідження за критерієм Фішера.

Важливість даного дослідження полягає в тому, щоб вчасно помітити зміни в відношенні до життєвих цінностей досліджуваних, щоб запобігти втраті бажання до життя. Також результати даного дослідження можна порівняти з подібними дослідженнями в минулому та майбутньому, щоб зробити загальний висновок, як когнітивні відчуття сприйняття дійсності змінюють загалом людські цінності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрущенко Т. Війна: духовно-естетичні та моральні цінності-утвердження чи перегляд. Повоєнна Україна і Світ: філософський, правовий та гуманітарний дискурси. Розділ 3: Київ, 2022. с.45-48.

2. Володарська Н. Почуття благополуччя у контексті психології цінностей особистості. Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. Том VI: Психологія обдарованості. Випуск 15. Київ-Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2019. с.148-155.

3. Гладько С.В. Концепт як ментальна репрезентація знань в контексті лінгвокогнітивних досліджень. Молодий вчений №10.1 жовтень, 2021р. с.16-19 URL:file:///C:/Users/User/Downloads/4073

4. Громадська організація Український психологічний ХАБ. Психологічна енциклопедія. 2024 URL: <https://www.psykholoh.com/post>

5. Грузинова К. Переконавання особистості, як світоглядний чинник психологічного благополуччя Вісник КНУ імені Тараса Шевченка. №2(12). Київ, 2020. с.10-15.

6. Гуляєва А. С., Ковальчук Ю. О. Аналіз емпіричних даних щодо задоволеності життям та системи переконань особистості в кризових умовах. Теорія і практика сучасної психології. 2019. Т.1 вип.2. С.37-41 URL: ISSN 2663-6026 (Print), 2663-6034 (Online).

7. Дамасіо Антоніо. Почуття і знання. Шлях до свідомого розуму. Переклад Анастасії Цимбал. Лабораторія, 2021.160 с.

8. Дерев'янка С. Когнітивна психологія : Навчально-методичні рекомендації. Чернігів : НУЧК імені Т. Г. Шевченка, 2021.80 с.

9. Діаб Набіл. Особливості розуміння смислу поняття “Цінність власного життя”. За матеріалами психолінгвістичного експерименту. Харківський осінній марафон психотехнологій. Каталог психотехнологій, тези доповідей: збірник матеріалів IV міжрегіональної наук.-практ. конф. ХНПУ імені Г.С. Сковороди. Харків: Діса плюс, 2020. 230 с.

10. Діаб Набіл. Предиктори почуття цінності власного життя у студентів : дис. д-ра філософії .Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків, 2021. 334 с.

11. Ігнатович О. М., Татаурова-Осика Г. П., Шевенко А. М. Психологія професійної діагностики та професійного консультування: практичний посібник. за ред. О. М. Ігнатович. Кропивницький: Імекс-ЛТД, 2021. С.163-175.

12. Канеман Даніел. Мислення швидке й повільне. Переклад з англійської Максим Яковлев. Наш формат. Київ. 2017р. 480 с.

13. Кендра Черрі. Що таке схема в психології? Як ми використовуємо ярлики для впорядкування та інтерпретації інформації. Verywellmind. Оновлено 15.05.2023.

URL: <https://www.verywellmind.com/what-is-a-schema-2795873>

14. Кітова Тая. Мозок "жонглює" інформацією: чому ми забуваємо те, про що щойно думали. Технології і наука, 2024.

[URL:https://focus.ua/uk/technologies/668292-mozok-zhonglyuye-informaciye-yu-chomu-mi-zabuvayemo-te-pro-sho-shojno-dumali](https://focus.ua/uk/technologies/668292-mozok-zhonglyuye-informaciye-yu-chomu-mi-zabuvayemo-te-pro-sho-shojno-dumali)

15. Когнітивна психологія. Вікіпедія. 25.02.2024р.

[URL:https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%BE%D0%B3%D0%BD%D1%96%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D0%B0_%D0%BF%D1%81%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%8F](https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%BE%D0%B3%D0%BD%D1%96%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D0%B0_%D0%BF%D1%81%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%8F)

16. Котигорошко Владислав. ЖАН Піаже: одна з найяскравіших постатей ХХ століття, 2023р. URL:<https://www.gasformind.com/zhan-piazhe/>

17. Кошель Н. Дослідження процесів та особливостей смислоутворення в дорослому віці. Науковий вісник ХДУ, серія Психологічні науки, випуск 4. Херсон, 2021. С.32-39.

URL: <https://studfile.net/preview/4542922/>

18. Кузнецов, М., Диаб, Н. Когнітивні предиктори цінності власного життя у студентів: зб. наук. Пр. Проблеми сучасної психології,

2020. №48. С.175–205. URL: <https://doi.org/10.32626/2227-6246.2020-48.175-205>

19. Курова А. В. Психологічне здоров'я молоді в умовах невизначеності: соціально-психологічний вимір: монографія. Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля. Київ. 2023. 344с.

20. Кушмирук Є. С. Діагностика рівня задоволеності життям в осіб юнацького віку. Теорія і практика сучасної психології. 2018. вип.3

21. Лисенко Н. О. Психологічні підходи у вивченні когнітивної основи процесу розв'язування задач. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова Серія 12: Психологічні науки. Переяслав –Хмельницький, 2016 Випуск 3(48)

22. Максименко С., Деркач Л., Кіричевська Е., Касинець М. М17 Психологія когнітивних процесів: наук. посіб. НАПУ, Інститут психології імені Г.С. Костюка. Київ: Видавництво Людмила, 2022. 420 с.

23. Максименко С., Ірхін Ю., Деркач Л., Марусинець М., Касинець М. Психологічна організація модульного формування когнітивних здібностей: генетико-креативний підхід: навчальний посібник. Том 2. Київ: «Видавництво Людмила», 2023. 356 с.

24. Матяж С.В., Беезянська А.О. Класифкація цінностей та ціннісних орієнтацій особистості. Наукові праці. 15.11.2013. Соціологія. Випуск 213. Том 225.С.27-30.

[URL:chromeextension://kdpelmjpfafjppnhbloffcjpeomlnpah/https://kse.ua/wp-content/uploads/2020/08/Npchdusoc_2013_225_213_7.pdf](https://chromeextension://kdpelmjpfafjppnhbloffcjpeomlnpah/https://kse.ua/wp-content/uploads/2020/08/Npchdusoc_2013_225_213_7.pdf)

25. Неприцька Т. Формування ціннісних орієнтацій в суспільстві в умовах війни: реалії України. Інтернет видання Політичне життя. Розділ Політична культура та ідеологія, 2022. №3
URL:<https://jpl.donnu.edu.ua/article/view/12636>

26. Олефір Валерій, Боснюк Валерій. Адаптація українськомовної версії шкали задоволеності життям Е. Дінера. Наука і освіта №2, 2024. С.64-72.

[URL:chromeextension://kdpelmjpfafjppnhbloffcjpeomlnpah/http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/20561/1/11%20%281%29.pdf](http://chromeextension://kdpelmjpfafjppnhbloffcjpeomlnpah/http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/20561/1/11%20%281%29.pdf)

27. Особистість у кризових умовах. Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції 22-23 лютого 2018 року. Колектив авторів. ДПУ ім. А.С.Макаренка: Суми,2018. 428с.

28. Панок В. Психологічні дослідження в умовах війни: проблеми і завдання. Вісник НАПН України, 5(1). 2023. 12с.

URL:file:///C:/Users/User/Downloads/374-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-773-1-10-20230623.pdf

29. Психологічне забезпечення прогнозування соціальних процесів : монографія / О. Суший (наук. ред.) ; авт. кол.: Данилова Т., Жовтянська В., Кухарук О., Малхазов О., Суший О. ; НАПУ, Інститут соціальної та політичної психології. Кропивницький : Імекс-ЛТД , 2023. 171 с.

30. Розвиток когнітивної психології. Навчальна програма з історії психології. Київський університет ім. Б.Грінченка: Київ, 2019.

URL: <https://studfile.net/preview/9042458/page:3/>

31. Сиротюк Павло. Когнітивна психологія: нові перспективи у розумінні людського розуму. Психолог Онлайн. 03.08.2023. Інтернет видання.

URL:<https://psihologonline.pro/kohnityvna-psykholohiya-tayemnytsi-spruunyattya>

32. Сікора Л., Лиса Н., Тупичак Л., Сабат В., Навитка Л. Інформаційно-когнітивні концепції процесів інтелектуальної діяльності особи під час прийняття рішень у кризових умовах. Наукові записки 2(59). НУ Львівська політехніка. Львів, 2019. с.80-89.

33. Сіткар Віктор, Сіткар Степан. Вплив війни на зміну людських цінностей: соціально-психологічний аспект. 2022

URL:http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/25705/1/Sitkar_Sitkar.pdf

34. Сол Маклеод. Теорія обробки інформації в психології. Психологія. Теорії навчання. 01.02.2024.

URL:<https://www.simplypsychology.org/information-processing.html>

35. Сучасні дослідження когнітивної психології (ICRACP 2020): матеріали наук.-практ. конф., м. Острог/ за ред.: Каламаж Р., Матласевич О., Шовкова О. Острог: ВНУ Острозька академія, 2020. 76 с.

36. Теорія і практика сучасної психології. Збірник наукових праць. №2. Т1.2019р. 189с. URL: <http://www.tpsp-journal.kpu.zp.ua/>

37. Українське суспільство в умовах війни. Колективна монографія / Дембіцький С., Злобіна О., Костенко Н. та ін.; за ред. член.-кор. НАН України, д. філос. н. Головахи Є., д. соц. н. Макеєва С. Київ: Інститут соціології НАН України, 2022. с.326-337.

38. Фуркало В. С., Фуркало В. І. Життєві цінності під час війни. Knowledge, Education, Law, Management. 2022. № 4 (48). С. 58–61.

URL: <https://dspace.udpu.edu.ua/handle/123456789/15025>

39. Хохліна О. П., Горбенко С. Л., Чорна К. О. Результати вивчення особистісної спрямованості як ресурс життєстійкості людини в умовах війни. Проблеми сучасних трансформацій. Серія: психологія та педагогіка. №5.2024

URL:file:///C:/Users/User/Downloads/_10_04_5_2024_Khokhlina_Gorbenko_Chorna.pdf

40. Чайка Г.В. Український переклад методики вивчення фундаментальних припущень Р. Янов-Бульман. Інститут психології імені Г.С. Костюка Національної академії педагогічних наук України. Вчені

записки ТНУ імені В.І. Вернадського. – Психологія. 2024. Т.35 вип.74, ч. 2 С.19-24

41. Шкіренко О. Психологічні особливості діагностики духовної культури і цінностей педагогічного персоналу. Стаття. НАПН. Київ. 12с.
[URL:https://lib.iitta.gov.ua/3473/1/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%8F_12.5.13.-12.4.14._%D0%95%D0%91.pdf](https://lib.iitta.gov.ua/3473/1/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%8F_12.5.13.-12.4.14._%D0%95%D0%91.pdf)